

ОСОБЛИВОСТІ САМОПРЕДСТАВНИЦТВА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ-БАНКРУТА В СУДІ

FEATURES OF SELF-REPRESENTATION OF A BANKRUPT LEGAL ENTITY IN COURT

Демченко С.В., аспірант кафедри
адміністративного та кримінального права
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Адміністративний процес, як і законодавство в цілому, постійно знаходиться в процесі реформування, що в свою чергу створює відповідні колізії та прогалини, які не були прораховані своєчасно (до внесення відповідних змін), зокрема, це стосується суб'єктного складу осіб, які можуть здійснювати самопредставництво юридичної особи в суді.

Стаття присвячена дослідженню інституту представництва в суді, зокрема самопредставництву юридичної особи, визнаної господарським судом банкрутом. Підвищена актуальність дослідження обмовлена запровадженням так званої «адвокатської монополії», яка передбачає здійснення представництва в судах виключно адвокатами, за винятком деяких справ.

У статті аналізується міжгалузевий характер та зміст інституту представництва юридичної особи. Виокремлено ознаки адміністративного процесуального представництва. Здійснено дослідження обсягу повноважень ліквідатора майна юридичної особи як єдиного суб'єкта, який здійснює представницькі функції від імені юридичної особи-банкрута в суді, однак в інтересах не тільки самого банкрута, а також його кредиторів.

Слід відзначити, що питання представницьких функцій ліквідатора не отримало належної уваги з боку науковців в аспекті наукової характеристики природи виникнення таких функцій. У результаті аналізу судової практики окреслено проблему забезпечення належного представництва інтересів саме юридичної особи-банкрута у ліквідаційній процедурі.

Як висновок, констатується необхідність вдосконалення правового регулювання представництва юридичної особи-банкрута як невід'ємної частини ефективного здійснення судочинства. Для вирішення вищезазначеної проблеми пропонується законодавче покладення обов'язку на засновників (учасників, акціонерів) боржника щодо забезпечення обов'язкової участі представника (уповноваженої особи) у процедурі банкрутства.

Ключові слова: адвокат, адвокатська монополія, арбітражний керуючий, банкрут, інститут, ліквідаційна процедура, ліквідатор, професійна правнича допомога, самопредставництво, уповноважена особа засновників (учасників, акціонерів) боржника.

The administrative process, as well as the legislation in general, is constantly in the process of reform, which in turn creates relevant conflicts and gaps that were not calculated in a timely manner (before the relevant changes were made). In particular, this applies to the subject composition of persons who may self-represent a legal entity in court.

The article is devoted to the study of the institute of representation in court, in particular, self-representation of a legal entity declared bankrupt by an economic court. The increased relevance of the study is stipulated by the introduction of the so-called «attorneys' monopoly», which provides for representation in courts exclusively by attorneys-at-law, except for certain cases.

The article analyses the cross-discipline nature and content of the institute of representation of a legal entity. The features of administrative procedural representation are highlighted. A study of the scope of powers of the liquidator of the property of a legal entity as the only entity that performs representative functions on behalf of a bankrupt legal entity in court, but in the interests of not only the bankrupt himself, but also his creditors, has been carried out.

It should be noted that the issue of the representative functions of the liquidator has not received due attention from researchers in terms of the scientific characterisation of the nature of such functions. As a result of the analysis of court practice, the author outlines the problem of ensuring proper representation of the interests of a bankrupt legal entity in the liquidation procedure.

As a conclusion, the author states that there is a need to improve the legal regulation of representation of a bankrupt legal entity as an integral part of the effective conduct of court proceedings. To address the above problem, the author proposes to impose a legislative obligation on the debtor's founders (participants, shareholders) to ensure mandatory participation of a representative (authorised person) in bankruptcy proceedings.

Key words: attorney, attorneys' monopoly, arbitration manager, bankrupt, institution, liquidation procedure, liquidator, professional legal aid, self-representation, authorised person of the debtor's founders (participants, shareholders).

У науці існують різні погляди щодо розуміння поняття процесуального представництва, яке визначається і як система процесуальних дій, що здійснюються в суді, і як окреме правовідношення, і як правовий інститут.

На нашу думку, найбільш прийнятним підходом до представництва видається інституціональний підхід, що передбачає розуміння представництва як міжгалузевого інституту, самостійність та відокремленість від інших правових інститутів якого забезпечується певним категоріальним апаратом, загальними принципами і функціями, єдністю і взаємною узгодженістю правових норм, які впорядковують якісно однорідні процесуальні відносини. При цьому, слушно видається твердження О. Россильної про міжгалузевий характер представництва, оскільки такий інститут притаманний усім процесуальним галузям права України [1, с. 91].

М. Джафарова наголошує, що структуру такого інституту утворюють ключові елементи, тобто певні логічні правові конструкції, для функціонування яких першочерговим є предмет, метод та функції цього інституту. Це пояснюється тим, що зміст структури будь-якого інституту права визначається прикметним, доктринальним, функці-

ональним та іншими правовими зв'язками між правовими нормами, які об'єднані спільним предметом правового регулювання.

Виокремлюють наступні ознаки адміністративного процесуального представництва:

- 1) представник завжди діє у визначених законом межах – в інтересах особи, яку представляє, та від її імені;
 - 2) представник отримує право здійснювати всі процесуальні права і обов'язки, що може вчиняти особа, яку він представляє, за умови, що вона не обмежить цього права (ч. 2 ст. 60 КАС України);
 - 3) особа, інтереси якої представляють у суді, у будь-якому разі залишається зі всіма своїми процесуальними повноваженнями, навіть якщо вона не буде брати особисту участь у вчиненні окремих процесуальних дій;
 - 4) юридично значимі дії представника породжують правові наслідки для особи, яку він представляє, за умови, що представник діє в межах наданих йому цією особою або законом повноважень [2, с. 149].
- Частина 1 статті 59 Конституції України гарантує, що кожен має право на професійну правничу допомогу. Дане положення знайшло відображення у статті 16 Кодексу

адміністративного судочинства (далі – КАС України), згідно з якою учасники справи мають право користуватися правничою допомогою. Представництво в суді, як вид правничої допомоги, здійснюється виключно адвокатом (професійна правнича допомога), крім випадків, встановлених законом [3].

Дані положення містять основний постулат «адвокатської монополії» на представництво інтересів в суді – за виключенням окремих випадків лише адвокат може здійснювати представництво іншої особи (довірителя) у суді.

Втім, така монополія на перший погляд може виглядати дещо несправедливою для юридичних осіб з наступних підстав. Так, фізична особа може представляти свої інтереси у суді особисто або через представника, в той час як юридична особа не є конкретною особою, а є організацією, створеною і зареєстрованою у встановленому законом порядку.

У тому числі, з метою усунення такої диспропорції у обсязі дієздатності юридичної особи, законодавець у частинах 3, 4 статті 55 КАС України визначив особливості представництва деяких суб'єктів, розтлумачивши положення самопредставництва для юридичних осіб приватного та публічного права.

Так, юридична особа незалежно від порядку її створення, суб'єкт владних повноважень, який не є юридичною особою, беруть участь у справі через свого керівника, члена виконавчого органу, іншу особу, уповноважену діяти від її (його) імені відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво юридичної особи, суб'єкта владних повноважень), або через представника. Держава, Автономна Республіка Крим, територіальна громада беруть участь у справі через відповідний орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування відповідно до його компетенції, від імені якого діє його керівник, інша уповноважена особа відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування), або через представника.

Таким чином, законодавство здійснює поділ процесуального представництва юридичної особи на дві категорії:

1) представництво юридичної особи адвокатом, уповноваженого діяти в суді на підставі довіреності чи ордеру, виданих згідно договору про надання правничої допомоги. Так, відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» документами, що посвідчують повноваження адвоката на надання правової допомоги, можуть бути: 1) договір про надання правової допомоги; 2) довіреність; 3) ордер; 4) доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Кодекс адміністративного судочинства України, в частині 4 статті 59 та Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) у частині 4 статті 62 передбачили, що повноваження адвоката як представника підтверджуються довіреністю або ордером, виданим відповідно до Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність»;

2) «самопредставництво юридичної особи» – юридична особа бере участь у справі через свого керівника, члена виконавчого органу, іншу особу, уповноважену діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту). При цьому, чинна судово практика (в тому числі у Постановах Верховного Суду від 02.07.2020 у справі № 9901/39/20, від 13.08.2021 у справі № 910/21107/20, від 08.08.2023 року у справі № К/990/10309/23) враховує, що самопредставництво юридичної особи – це право одноосібного виконавчого органу (керівника) чи голови колегіального виконавчого органу діяти від імені такої особи, представляючи її інтереси в силу закону, статуту, положення. Для визна-

ння особи такою, що діє в порядку самопредставництва, необхідно, щоб у відповідному законі, положенні чи трудовому договорі (контракті) було чітко визначене її право діяти від імені такої юридичної особи (суб'єкта владних повноважень без права юридичної особи) без додаткового уповноваження [5].

При цьому, свої особливості має представництво інтересів юридичної особи, визнаної банкрутом відповідно до Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КузПБ) [4].

Такі особливості зумовлені специфічністю самої процедури банкрутства, що полягає більшою мірою в особливому порядку набуття процесуального статусу учасника справи та концентрацією усіх видів судових спорів (в тому числі адміністративних) в рамках справи про банкрутство, метою якого є забезпечення достатнього судового контролю за поведінкою боржника під час здійснення щодо нього процедур банкрутства та повноцінне проведення заходів задля повного або часткового задоволення вимог кредиторів та відновлення платоспроможності боржника. При цьому правовий статус особи як такої, що має кредиторські вимоги до боржника, відрізняється залежно від стадії провадження у справі про банкрутство та процесуального статусу цієї ж особи як сторони або учасника провадження у справі про банкрутство. У зв'язку з цим часто виникають труднощі з визначенням процесуального статусу особи, яка звертається зі скаргою на судові рішення, а також з вирішенням питання про наявність права на оскарження.

Частиною 1 статті 59 КузПБ передбачено один із наслідків визнання юридичної особи банкрутом – припинення повноважень органів управління банкрута щодо управління банкрутом та розпорядження його майном, якщо цього не було зроблено раніше, члени виконавчого органу (керівник) банкрута звільняються з роботи у зв'язку з банкрутством підприємства, а також припиняються повноваження власника (органу, уповноваженого управляти майном) майна банкрута. Отже, з моменту визнання юридичної особи банкрутом самопредставництво суб'єктами юридичної особи, зазначеними у статті 55 КАС України, стає неможливим через втрату ними своїх повноважень.

З цього моменту єдиною особою, яка може здійснювати самопредставництво, постає ліквідатор – арбітражний керуючий, призначений господарським судом для здійснення ліквідаційної процедури.

Повноваження ліквідатора визначені ст. 61 КузПБ, згідно з ч. 1 якої ліквідатор з дня свого призначення здійснює, зокрема такі повноваження: приймає у своє відання майно боржника, забезпечує його збереження; виконує функції з управління та розпорядження майном банкрута; проводить інвентаризацію та визначає початкову вартість майна банкрута; аналізує фінансовий стан банкрута; виконує повноваження керівника (органів управління) банкрута; формує ліквідаційну масу; заявляє до третіх осіб вимоги щодо повернення банкруту сум дебіторської заборгованості; подає до суду заяви про визнання недійсними правочинів (договорів) боржника; вживає заходів, спрямованих на пошук, виявлення та повернення майна банкрута, що знаходиться у третіх осіб; передає в установленому порядку на зберігання документи банкрута, які відповідно до нормативно-правових актів підлягають обов'язковому зберіганню; продає майно банкрута для задоволення вимог, внесених до реєстру вимог кредиторів, у порядку, передбаченому цим Кодексом; веде реєстр вимог кредиторів; здійснює інші повноваження, передбачені Кодексом [4].

Однак, ліквідатор для юридичної особи-банкрута не є звичайним керівником у розумінні статутних документів такої юридичної особи, оскільки його призначення відбувається не підставі волевиявлення юридичної особи, а на підставі судового рішення.

Таким чином, з однієї сторони виглядає недоречним вважати участь ліквідатора від імені банкрута у судовому процесі класичною формою самопредставництва юридичної особи, оскільки ліквідатор має діяти в інтересах не тільки юридичної особи-банкрута, а і в інтересах кредиторів такої особи.

З іншої сторони, на нашу думку, ліквідатор, в умовах «адвокатської монополії», не може вважатись (законним) представником юридичної особи, оскільки:

1) не обов'язково має бути юристом, тим більше адвокатом. Так, відповідно до частини 1 статті 11 КУзПБ арбітражним керуючим може бути громадянин України, який має вищу юридичну або економічну освіту другого (магістерського) рівня, загальний стаж роботи за фахом не менше трьох років або не менше одного року після отримання відповідної вищої освіти на керівних посадах, пройшов навчання та стажування протягом шести місяців у порядку, встановленому державним органом з питань банкрутства, володіє державною мовою та склав кваліфікаційний іспит;

2) здійснює свої повноваження не на підставі довіреності або ордеру. Джерелом виникнення у ліквідатора повноважень, в тому числі на представництво інтересів юридичної особи-банкрута, виступає судове рішення у вигляді постанови, прийнятої господарським судом в рамках розгляду справи про банкрутство такої юридичної особи;

3) здійснює свої представницькі функції відносно юридичної особи, а не малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

Така невизначеність у практиці може викликати деякі труднощі, пов'язані із визначенням обсягу повноважень ліквідатора під час розгляду спорів щодо захисту прав та інтересів банкрута.

Наприклад, судова практика містить випадки відмов від позовів, здійснених ліквідатором від імені юридичної особи-банкрута.

Верховний Суд у справі № 29/5005/6325/2011 (904/7806/21) зауважив, що оцінюючи заяву представника позивача про відмову від позову, поданого в межах справи про банкрутство позивача, на предмет суперечності такої заяви інтересам особи, яку представляє представник, суд має також враховувати дотримання балансу публічного та приватного інтересу в контексті процедури банкрутства щодо такого позивача. Аналогічна правова позиція викладена у постанові Верховного Суду від 15.06.2022 у справі N 924/1277/20 (924/636/21).

Крім того, Верховний Суд прийшов до висновку про безпідставність поданої заяви, наслідком задоволення якої буде позбавлення позивача можливості захистити права, що в свою чергу може призвести до зменшення ліквідаційної маси та утруднення задоволення вимог кредиторів. Тому, такі дії не можуть бути розцінені як такі, що спрямовані на збереження активів боржника та суперечать його

інтересам, оскільки можуть призвести до погіршення його фінансового становища в умовах процедур банкрутства.

В подальшому, суд використав положення частини п'ятої статті 191 Господарського процесуального кодексу України та не прийняв відмову позивача від позову у справі, в якій особу представляє її законний представник (ліквідатор), оскільки його дії суперечать інтересам особи, яку він представляє [6].

При цьому, під час реалізації своїх прав та обов'язків арбітражний керуючий зобов'язаний діяти добросовісно, розсудливо та з метою, з якою ці права та обов'язки надано (покладено). Основною метою ліквідаційної процедури, яку сформовано судовою практикою, є задоволення визнаних судом вимог кредиторів. Таким чином, судова практика пішла шляхом визнання ліквідатора законним представником юридичної особи-банкрута, втім визначила мету його діяльності як задоволення визнаних судом вимог кредиторів до банкрута, тобто фактично ліквідатор діє від імені боржника в інтересах інших осіб – кредиторів.

Як висновок слід констатувати, що чинним законодавством чітко не розмежовано статус ліквідатора майна юридичної особи-банкрута, якого, з однієї сторони, слід вважати суб'єктом самопредставництва як особу, яка отримала весь обсяг повноважень виконавчого органу (керівника) підприємства, а з іншої – законним представником такої особи, що діє на підставі судового акту та з обмеженнями, діючими для такої специфічної процедури як банкрутство.

При цьому, постає проблема – ліквідатор зобов'язаний діяти в інтересах процедури банкрутства, в тому числі в інтересах кредиторів банкрута, які можуть суперечити інтересам особи, яку такий ліквідатор представляє. Так, зосередженість ліквідатора на задоволенні вимог кредиторів може спричинити ігнорування реальних підстав для переходу до санаційної процедури банкрута, що суперечить інтересам будь-якої юридичної особи, які завжди спрямовані на продовження діяльності через відновлення платоспроможності.

Показовим виступає той факт, що відповідно до чинних норм Кодексу України з процедур банкрутства учасником у справі про банкрутство (неплатоспроможність) є також уповноважена особа засновників (учасників, акціонерів) боржника. Однак, фактично такі засновники (учасники, акціонери) боржника після винесення постанови про визнання боржником банкрутом та призначення ліквідатора втрачають будь-які правові зв'язки із банкрутом, доступ до його статутних документів та іншої документації, а тому їх представництво в інтересах банкрута не може бути повним.

Вирішенням такої проблеми видається у законодавчому закріпленні низки додаткових процесуальних прав та обов'язків для уповноважена особа засновників (учасників, акціонерів) боржника з метою забезпечення участі у суді особи, яка би діяла в інтересах безпосередньо банкрута.

ЛІТЕРАТУРА

1. Россильна О. Правова природа представництва в господарському процесі. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Юридичні науки*. 2013. № 3 (97). С. 90–91.
2. Джафарова, М. Загальна характеристика інституту процесуального представництва в адміністративному судочинстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 148–152. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/25.pdf> (дата звернення: 16.11.2023).
3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005. № 2747-IV/ *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 16.11.2023).
4. Кодекс України з процедур банкрутства. Закон України від 18.10.2018. № 2597-VIII/ *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 16.11.2023).
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 08.08.2023. № 420/16873/22 (К/990/10309/23) / Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112701420> (дата звернення: 16.11.2023);
6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 22.11.2022. № 29/5005/6325/2011 (904/7806/21) / Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107631250> (дата звернення: 20.11.2023).